

Cite: Shevchuk, P. (2020). Dynamics and structure of fertility in the largest cities in Ukraine at the beginning of the XXI century. *Demography and Social Economy*. 1 (39): 3-19. <https://doi.org/10.15407/dse2020.01.003>

<https://doi.org/10.15407/dse2020.01.003>

УДК 314.3(477)

JEL Classification: J13

П.Є. ШЕВЧУК, канд. екон. наук, старш. наук. співроб.

Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України

01032, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: pavlo-shevchuk@ukr.net

ORCID 0000-0003-1158-4438

ДИНАМІКА ТА СТРУКТУРА НАРОДЖУВАНОСТІ В НАЙБІЛЬШИХ МІСТАХ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

Найбільші міста мають значний соціально-економічний і культурний вплив, який поширюється не лише на навколишній регіон, а й виходить за його межі. Можна очікувати, що модель репродуктивної поведінки їхніх мешканців буде поширюватися і в інших населених пунктах. Тому вивчення детальних показників народжуваності та дослідження особливостей трансформації моделі народжуваності у таких містах є актуальним. До того ж, із часу попередньої публікації на цю тему відбулися певні зміни, які вимагають пояснення. Мета статті — з'ясувати сучасні особливості динаміки та структурних характеристик народжуваності в шести містах України: Дніпрі, Донецьку, Києві, Львові, Одесі, Харкові та порівняти їх з аналогічними показниками решти населення відповідних регіонів. Наукова новизна роботи полягає в тому, що уперше здійснено порівняння народжуваності у великих містах із показниками народжуваності решти населення, зокрема міського, відповідних адміністративних одиниць. Використано методи статистики населення, а саме: розрахунок і аналіз демографічних показників, графічний і табличний методи. Приділено окрему увагу зростанню народжуваності в Києві в останні роки, як через відмінну від інших регіонів тенденцію, так і доступність детальніших даних, зокрема за черговістю народження дитини. Після 2014 р. у найбільших містах України, за винятком Києва, розпочалося нове зниження народжуваності. Протилежна динаміка в Києві зумовлена як заниженою поточною оцінкою чисельності населення, так і поширенням із 2016 р. практики реєстрації дітонародження в медичних закладах. В обох випадках це означає реєстрацію народжень у Києві жінками, які не зареєстровані як мешканки міста. Відповідно й навпаки: регіони, звідки прибули ці жінки, мають завищену оцінку чисельності населення й, отже, занижену народжуваність. Виокремити народження жінками за регіоном прибуття не є можливим. Із урахуванням оцінки фактичної чисельності населення Києва показник сумарної народжуваності у 2018 р. повинен становити близько 1,2—1,3, а не 1,53 ди-

тини на жінку. Такий результат наближає до відповідних показників інших метрополісів України: від 0,95 у Харкові до 1,24 в Одесі в 2018 р. В усіх метрополісах, як і в Україні в цілому, триває тенденція зростання середнього віку матері при народженні, відповідно трансформується розподіл народжуваності за віком матері. Дослідження структури народжуваності за віком матері показало, що повіковий профіль народжуваності у найбільших містах України із лагом у близько півтора десятиліття повторюється в решті міських поселень. Це підтверджує гіпотезу про розповсюдження моделі репродуктивної поведінки мешканців метрополісів на решту населення України. Показано, що зростання народжуваності в Києві відбувається за рахунок перших народжень на тлі зростання середнього віку матері при народженні першої дитини. При цьому частка народжень дітей більш високих порядків народження в Києві не зростає. Здійснено порівняння з народжуваністю в найбільших містах деяких країн. Показано, що за умов уже досягнутої низької народжуваності її рівень у метрополісі може бути як нижчим, так і вищим від народжуваності у регіоні, хоча в більшості випадків можна бачити нижчу або близьку народжуваність. Натомість у країнах, які ще зберігають традиції багатодітності, мешканці метрополісів мають нижчу народжуваність.

Ключові слова: велике місто, міська народжуваність, середній вік матері при народженні дитини.

Постановка проблеми. Великі міста вирізняються розширеними можливостями вибору галузей прикладання праці, продовження освіти, розвиненою сферою послуг і різноманітністю видів відпочинку. Це сприяє міграційній привабливості, що дає змогу збільшувати людність навіть за умов наднизької народжуваності. Тому вікова структура населення цих міст є доволі специфічною, з підвищеною часткою осіб працездатного віку. В середньому вищий рівень освіти і прагнення людей до самореалізації та відпочинку на тлі браку власного житла та недостатньої кількості місць у дошкільних закладах (та незручний для батьків графік їх роботи) зумовлюють відкладання народження дітей, відмову від народження дітей наступних черговостей або й повну відмову від народження дитини. Зрештою, сукупна дія всіх чинників зумовлює порівняно низьку народжуваність у великих містах.

З іншого боку, внаслідок нижчих темпів скорочення (а подекуди зростання) чисельності та сприятливої вікової структури населення великих міст їхня питома вага у населенні країни та відповідних адміністративних одиниць зростає. Враховуючи соціально-економічний і культурний вплив великих міст на навколишні регіони, можна очікувати, що модель репродуктивної поведінки їхніх мешканців буде поширюватись на інші населені пункти. Таких міст, вплив яких відчутний за межами їхніх регіонів, в Україні є шість: Дніпро, Донецьк, Київ, Одеса, Харків і Львів.

Актуальність дослідження. Найбільші міста мають значні демографічні відмінності порівняно з іншими містами чи сільськими поселеннями. Якщо репродуктивна модель мешканців великих міст буде запозичена мешканцями інших поселень, може виявитися, що теперішня народжу-

ваність у великому місті — це, до певної міри, майбутня модель народжуваності всієї країни. Держстат України, хоча й реєструє досить докладні дані про народжуваність у містах, на регулярній основі обчислює лише загальні коефіцієнти народжуваності. Тому вивчення детальних показників народжуваності та дослідження особливостей трансформації моделі народжуваності в найбільших містах є актуальним. До того ж, в Україні поступово виокремився цікавий виняток, який потребує спеціальної уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно в Україні народжуваність вища в сільській місцевості і нижча в міських поселеннях [1—3]. Це явище відмічається і в багатьох країнах, зокрема в Австрії [4], Білорусі [5], Канаді [6], Китаї [7], Фінляндії [8], Німеччині [9], Молдові [10], Польщі [11], Росії [12]. На жаль, у більшості досліджень належної уваги народжуваності у великих містах не приділено. Можна відмітити, зокрема, що Прага щоразу потрапляє до переліку районів Чехії із найнижчим показником сумарної народжуваності [13], а у Данії, Норвегії та Швеції народжуваність у передмісті вища, ніж у міських центрах [14]. 2010 року було опубліковано ґрунтовне дослідження, присвячене народжуваності у п'яти найбільших містах України [15]. У цій роботі висвітлено всі аспекти народжуваності, для яких є доступні статистичні дані. З того часу відбулися певні зміни у динаміці показників народжуваності, які вимагають спеціальної уваги і пояснення.

Мета дослідження: проаналізувати сучасну динаміку та структурні особливості народжуваності в найбільших містах України та порівняти з відповідними показниками решти населення відповідних регіонів.

Матеріали і методи дослідження. У цьому дослідженні використано дані Державної служби статистики України про чисельність: постійного населення за статтю та віком; народжених за віком матері та шлюбним станом; народжених за віком матері та черговістю народження (у Києві) за період після останнього перепису населення (2002—2018 рр.). Винятком є м. Донецьк, щодо якого статистичні дані за 2015—2018 рр. є неповними, тому не розглядалися. Розподіл народжених за віком матері у деяких містах (за винятком Києва) доступний лише в розрізі 5-річних вікових інтервалів. Звісно, під час розрахунку показників народжуваності, зокрема середнього віку матері при народженні дитини, це спричинює певну похибку. Проте, вибір способу інтерполяції чисел народжених в однорічні вікові інтервали, з'ясування його точності, узгодження результату з даними стосовно відповідної області (щоб на якусь вікову групу матерів не припало народжень більше, ніж загалом на міське населення області) є окремою проблемою, яка виходить за межі цього дослідження. До того ж, в умовах тривалої відсутності перепису населення подрібнення інтервалів не обов'язково призведе до зростання точності підсумкових показників. Народжені, вік матері яких невідомий, були розподілені пропорційно до віко-

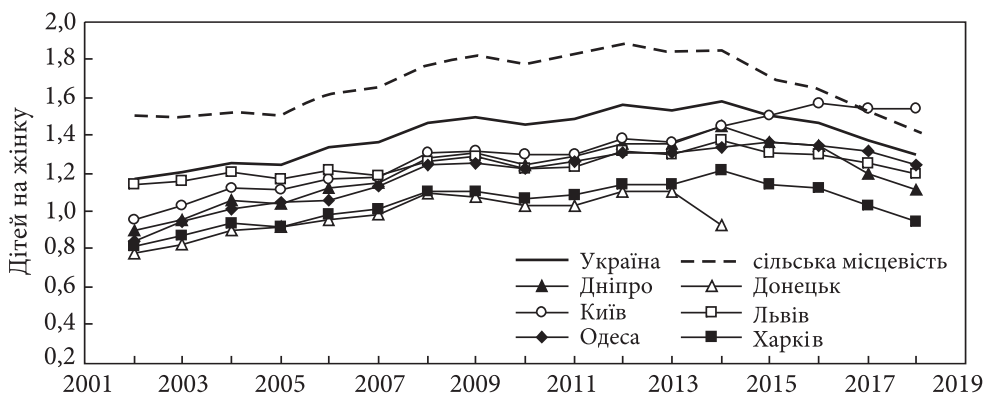

Рис. 1. Показник сумарної народжуваності в деяких містах України в 2002—2018 рр. Джерело: розрахунки автора за даними Держстату України.

вої структури породіль відповідного шлюбного стану. Як певний стандарт для порівняння використано показники народжуваності міського та сільського населення України. Через брак, низьку якість і/або неповноту даних щодо АР Крим, Донецької і Луганської областей та м. Севастополь у 2014—2018 рр. у цій роботі вони визначені без урахування цих регіонів, а для зіставності в часі — за весь післяпереписний період. У процесі дослідження використані методи статистики населення, а саме — розрахунок і аналіз демографічних показників, графічний і табличний методи.

Наукова новизна дослідження. Уперше здійснено порівняння народжуваності у великих містах із рештою території відповідних адміністративних одиниць. З часу публікації попереднього дослідження з цієї проблематики [15] виникли нові явища, які потребують наукового розгляду. У цьому дослідженні ретельно проаналізовано зростання народжуваності в Києві (як через іншу тенденцію, так і завдяки доступності детальніших даних, зокрема за черговістю народження дитини).

Виклад основного матеріалу. Уже кілька років поспіль зростання народжуваності в Києві привертало певну увагу. Зрештою, в 2018 р. показник сумарної народжуваності (*TFR*) в столиці вийшов на п'яте (з урахуванням АР Крим) місце серед регіонів України. Досягнутий рівень не лише робить Київ одним із лідерів за народжуваністю, а й є вищим за рівень народжуваності в сільській місцевості України. Хоча це суперечить результатам досліджень в інших країнах, згаданих вище, далі в цій роботі буде показано, що таке явище не унікальне.

Лише побіжного погляду на динаміку *TFR* (рис. 1) досить, щоб зрозуміти, що в Києві відбувається «щось не так». До 2013 р. динаміка *TFR* у містах виглядає цілком когерентно. Різде зниження народжуваності в Донецьку в 2014 р. (службовці Головного управління статистики у Донецькій області самовіддано працювали до самого кінця року, отже, повноту реєстрації де-

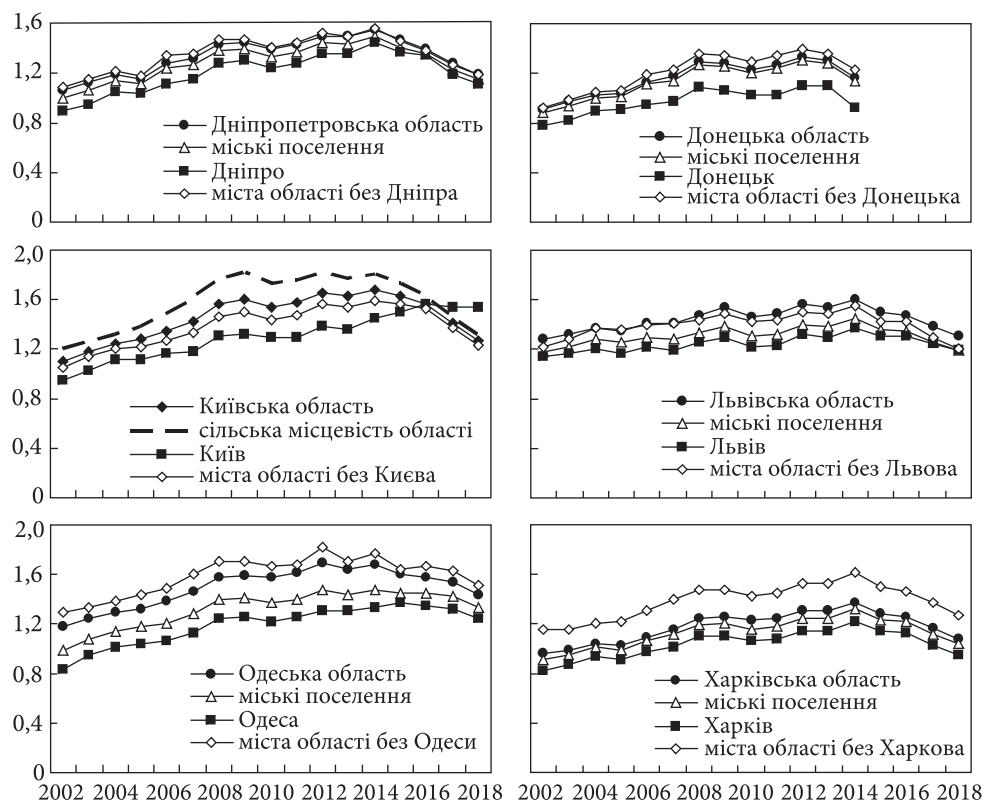

Рис. 2. Показник сумарної народжуваності в деяких містах і міських поселеннях України без урахування обласних центрів в 2002—2018 рр. (кількість дітей на жінку в середньому)

Джерело: розрахунки автора за даними Держстату України.

мографічних подій можна вважати задовільною) і зумовлено частковим вибуттям репродуктивного контингенту з міста. Відповідно, деяке зростання народжуваності в інших містах зумовлене реєстрацією народжень прибулими з районів ведення воєнних дій. Згодом у 2015—2018 р. зниження народжуваності в найбільших містах України цілком відповідало динаміці народжуваності в більшості регіонів країни (рис. 1), за винятком столиці. Тут доцільно нагадати, що з усіх досліджуваних у цій роботі міст Київ навіть у 2002 р. (близькому до перепису населення, що означає більшу достовірність даних) поступався рівнем народжуваності лише Львову.

Відповідно, постає питання про те, якою є народжуваність в інших великих містах України, щодо яких детальні показники регулярно не обчислюють. Розрахунки свідчать, що майже у всіх великих містах народжуваність нижча за рівень області (рис. 2) та міського населення області без обласного центру.

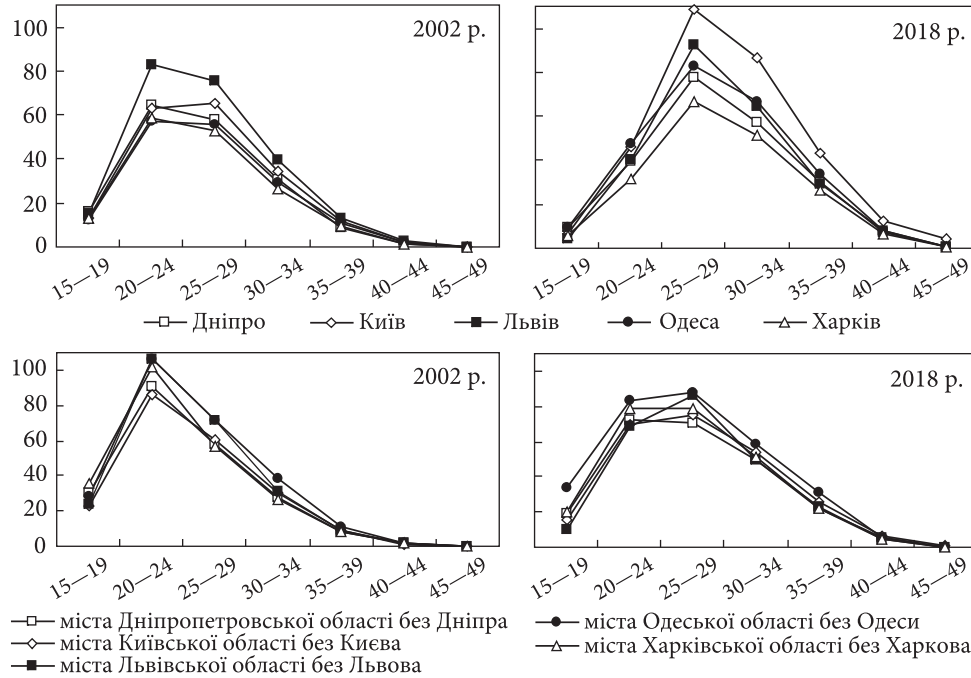

Рис. 3. Коефіцієнти народжуваності за віком матері в деяких містах України і міських поселеннях без урахування обласних центрів у 2002 та 2018, (на 1000 жінок відповідного віку)

Джерело: розрахунки автора за даними Держстату України.

Динаміка народжуваності узгоджується з обласними показниками. Винятком є Київ (про що вже йшлося) та Львів, де рівень народжуваності 2018 року практично досяг відповідних показників міського населення Львівської області. Якщо не враховувати Київ, то *TFR* в 2018 р. у найбільших містах України коливався від 0,95 у Харкові до 1,24 в Одесі. В Києві цей показник у 2018 р. досяг 1,53 дитини на жінку. Цікаво, що в Дніпрі до 2013—2014 рр. *TFR* зростав навіть швидше, ніж у Києві, але в подальші роки швидко впав до 1,11 в 2018 р. (рис. 1). Причиною того, що на рис. 2 дані стосовно Київської області наведені без столиці, є бажання продемонструвати, що показники Києва не лише значно відрізняються від відповідних значень в Україні (рис. 1), а й області.

Як і в інших країнах Європи, в Україні відбувається трансформація повікової моделі народжуваності. Хоча в більшості країн Європи жінки почали відкладати дітонародження на старший вік ще в 1970-х, в Україні цей процес розпочався лише в середині 1990-х, тобто трансформація повікової моделі народжуваності в Україні відбувається подібно до європейського тренду, але приблизно на два десятиріччя пізніше [16]. Зокрема, це проявляється у зниженні народжуваності серед жінок молодших вікових груп

репродуктивного періоду (до 25 років) і зростанні народжуваності серед жінок старшого віку (після 30 років). Відповідно зростає внесок жінок старших вікових груп у сумарну народжуваність. 2008 року в усіх досліджуваних містах коефіцієнти народжуваності жінок 20—24 років були вищі, ніж у жінок 30—34 років [15, с. 171], а в 2018 р. картина була протилежною: в усіх містах коефіцієнти народжуваності жінок 20—24 років були нижчими, ніж у жінок 30—34 років. Внесок жінок 25—29 років у сумарну народжуваність майже не змінився.

Перенесення жінками народжень на старший вік призводить до відповідного зміщення кривої повікових коефіцієнтів народжуваності (*ASFR*). На рис. 3 проілюстровано перенесення максимуму народжуваності у великих містах із вікової групи жінок 20—24 роки в 2002 р. на вік 25—29 років у 2018 р. Також можна бачити, що у решті міст (міське населення області без обласного центру) відбувається цілком аналогічний процес із запізненням у близько півтора десятиліття. Дані стосовно Донецька не наведені через їхню неповноту в 2018 р.

Зміщення народжуваності у старші вікові групи спричиняє зростання середнього віку матері при народженні (МАС). МАС в усіх досліджуваних містах на початку ХХІ ст. був вищим, ніж загалом у міських поселеннях України. Найвищим упродовж усього розглянутого періоду цей показник був у Києві (рис. 4). Він зріс із 26,9 в 2002 р. до 30,3 року в 2018 р. У інших містах як рівень, так і приріст МАС були дещо скромнішими. Так, у Харкові він зріс із 26,4 в 2002 р. до 29,7 року в 2018 р. Найповільніше цей показник зростав в Одесі: з 26,8 в 2002 р. до 29,4 року в 2018 р. Загалом у міських поселеннях України МАС в 2018 р. склав 28,5, а у 2002 р. він становив 25,8 року (рис. 4).

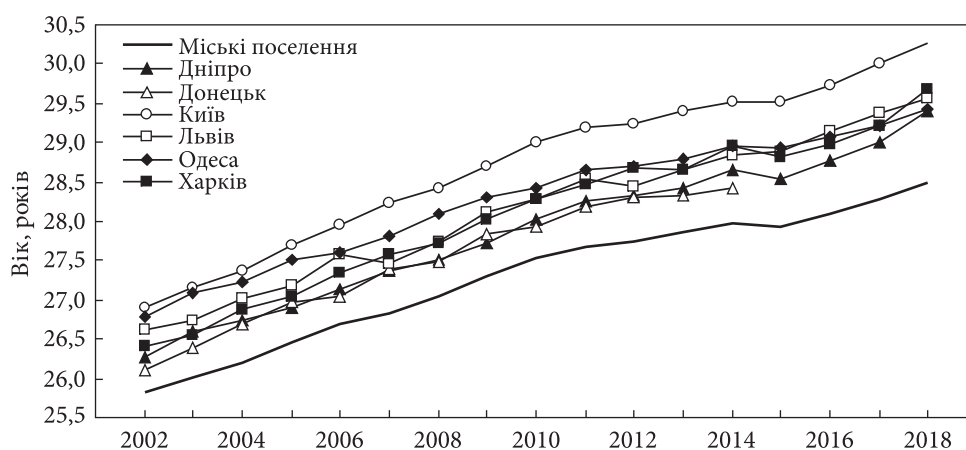

Рис. 4. Середній вік матері при народженні дитини в міських поселеннях України й деяких містах, 2002—2018 рр.

Джерело: розрахунки автора за даними Держстату України.

Треба зауважити, що як на MAS , так і на $ASFR$ позначається багато факторів. З одного боку, це власне відкладання (або прискорення, але зараз в Україні спостерігається саме відкладання) жінками народження дитини на старший вік (*timing effect*). З іншого — рівень народжуваності (кількість дітей на жінку), адже вища народжуваність зазвичай зумовлена більшою часткою народжень дітей вищих черговостей народження. Оскільки, очевидно, кожну наступну дитину жінка народжує пізніше за першу, то реальне зростання народжуваності (збільшення частки дітей високої черговості) призводить до зміщення кривої $ASFR$ у старші вікові групи (за інших рівних умов) і відповідного зростання MAS . При цьому лише на основі MAS не можна сказати, підвищується він через зростання народжуваності, чи внаслідок відкладання народжень. Детальніше про взаємозв'язок MAS і $ASFR$ та етапи (фази) розвитку народжуваності в Україні та країнах Європи йдеться у статті С.Ю. Аксьонової [16]. Для з'ясування «справжнього» відкладання дітонародження розраховують MAS за черговістю народження дітей. На жаль, дані Держстату не дають змоги обчислити такі показники для розглянутих у цьому дослідженні міст України, за винятком Києва. Тому ця частина аналізу вимушено ґрунтуватиметься лише на порівнянні показників Києва та Київської області.

Цікаво, що саме в останні роки, коли народжуваність у Києві стала явно відрізнятися від народжуваності у регіоні (рис. 2), в столиці перестала знижуватися частка перших народжень. Натомість у міських поселеннях Київської області питома вага народжень перших дітей продовжила зниження. Зростання середнього віку матері при народженні першої дитини в Києві триває і навіть прискорилося (рис. 5). При цьому в області середній вік матері при народженні другої дитини вже шість років поспіль залишається близько 30 років, а в Києві він і далі зростає та майже досяг 32,2 року в 2018 (рис. 5).

Показники сумарної народжуваності, обчислені для перших черговостей народжень, свідчать, що зростання народжуваності в Києві в останні роки зумовлене саме першими народженнями (рис. 6). Це не може призвести до стабільного збільшення народжуваності, оскільки вища народжуваність пов'язується з більшою кількістю дітей у жінки. Зростання середнього віку матері при народженні першої дитини (рис. 5) має уповільнювати підвищення (або й знижувати) сумарної народжуваності внаслідок таймінгового ефекту. Проте в Києві цього не відбувається (рис. 6). Найпростішим поясненням є похибка в оцінці (заниження) поточної чисельності населення Києва. Заниження знаменника призводить до завищення коефіцієнтів народжуваності. Цікаво відмітити: якщо орієнтуватися на оцінку, зроблену Кабінетом Міністрів України, згідно з якою чисельність жінок у Києві становить 1991,6 тис. осіб [17], то TFR відповідно зменшиться до близько 1,2, що узгоджується з аналогічними показниками в інших великих містах

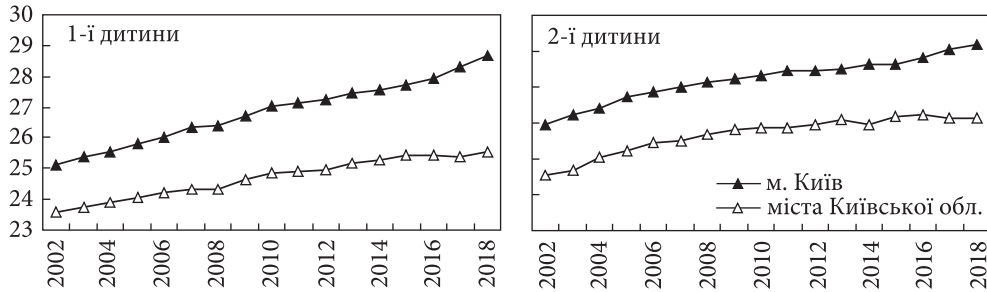

Рис. 5. Середній вік матері при народженні першої та другої дитини в Києві та містах Київської області без Києва, 2002—2018 рр.
Джерело: розрахунки автора за даними Держстату України.

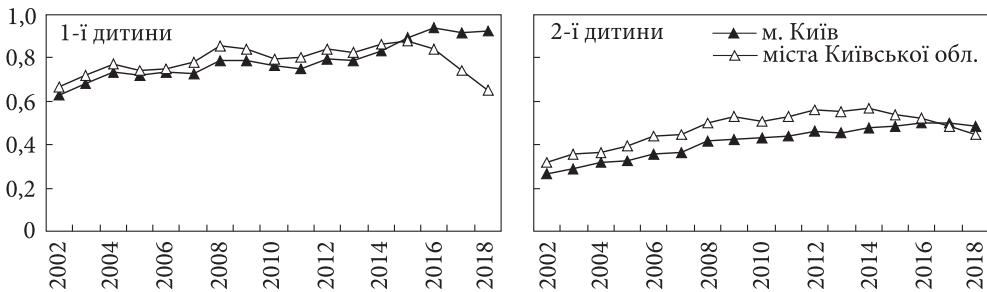

Рис. 6. Показник сумарної народжуваності для першої та другої дитини в Києві та містах Київської області без Києва, 2002—2018 рр.
Джерело: розрахунки автора за даними Держстату України.

(рис. 1). За неопублікованою оцінкою Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, середньорічна чисельність жінок у Києві в 2018 р. становила 1805 тис. осіб. В такому разі *TFR* ледве сягає 1,3.

Якусь частку в зростання народжуваності в Києві могло внести запровадження в 2016 р. Правил реєстрації місця проживання та Порядку передачі органами реєстрації інформації до Єдиного державного демографічного реєстру [18]. Розташування в Києві медичних центрів для породіль із ускладненнями зумовлює фактичні народження тут дітей жінками з інших регіонів. Раніше народження дитини могли зареєструвати як у київському органі державної реєстрації актів цивільного стану, так і за місцем проживання матері або батька після виписки жінки. З 2016 р. до цього додалася можливість реєстрації народження безпосередньо в медичному закладі. Очевидно, що значна частина людей цим користується. На жаль, змоги з'ясувати, скільки саме народжень здійснено жінками, не зареєстрованими в Києві, немає. Таким чином, зростання середнього віку матері при народженні першої дитини в Києві (рис. 5) може бути непрямым результатом ускладнених пологів у жінок порівняно старшого віку.

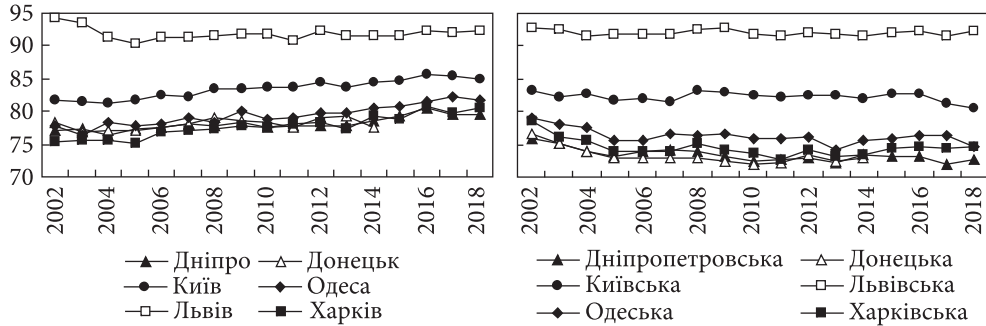

Рис. 7. Частка народжених у зареєстрованому шлюбі в містах і міських поселеннях деяких областей України без урахування обласних центрів, 2002—2018 рр., %
Джерело: розрахунки автора за даними Держстату України.

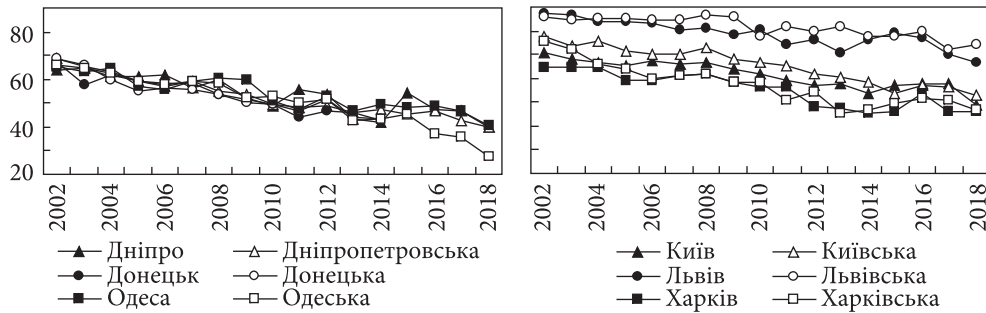

Рис. 8. Частка народжених у зареєстрованому шлюбі в містах і міських поселеннях деяких областей України без урахування обласних центрів у жінок до 20 років, 2002—2018 рр., %
Джерело: розрахунки автора за даними Держстату України.

Доцільно згадати, що Київ живе не сам по собі. Якщо в Києві коефіцієнти народжуваності спотворені (тобто завищені), вони є спотвореними (тобто заниженими) в інших регіонах.

На початку ХХІ ст. відбулися цікаві зміни в структурі народжуваності за шлюбним станом. Так, у найбільших містах України частка народжень у зареєстрованому шлюбі мала тенденцію до зростання, тоді як у решті міських поселень відповідних областей відбулося її незначне скорочення (рис. 7). Винятком є Львів і Львівська область, де цей показник майже не змінився, залишаючись постійно вище 90 %. Варто сказати, що сільські жінки, які й на початку ХХІ ст. мали порівняно меншу частку народжень у зареєстрованому шлюбі, продовжили її зменшення. Таким чином, у більшості великих міст частка народжень у зареєстрованому шлюбі має цілком іншу тенденцію, ніж у решті відповідних регіонів, і дивергенція зростає (за винятком Львова, про що вже згадано). Так, різниця у частці народжень у

шлюбі в 2018 зросла до 4,5 в. п. у Києві порівняно з міським населенням області і до 7,0 та 7,2 в. п. у Дніпрі й Одесі порівняно з рештою міського населення їхніх регіонів відповідно.

Логічно припустити, що відмічена вище дивергенція за шлюбним станом породіль не може тривати нескінченно. Якщо звернути увагу на частку народжених за шлюбним станом матері за віком, то можна бачити більшу однотайність у жінок до 20 років. Так, за розглянутий період питома вага народжень у зареєстрованому шлюбі серед жінок цієї вікової групи знизилася (рис. 8). При цьому наймолодші матері Одеської області (без Одеси) народжують у шлюбі менше третини дітей. Найвищий рівень шлюбної народжуваності у жінок молодше від 20 років, як і найнижчі темпи її скорочення, й тут відмічається у Львові та решті міст Львівській області.

Таблиця 1. Показник сумарної народжуваності (TFR) в деяких країнах і мегаполісах

Країна, місто, регіон	Рік	TFR	Країна, місто, регіон	Рік	TFR
Південна Корея [19]	2018	0,977	Московська область	2018	1,53
Сеул	2018	0,761	Санкт-Петербург	2018	1,47
Кьонгі-до	2018	1,002	Ленінградська область	2018	1,12
Італія [20]	2018	1,29	Туреччина [24]	2018	1,99
Рим	2018	1,22	Анкара	2018	1,65
Лаціо	2018	1,22	Йозгат	2018	1,78
Неаполь	2018	1,36	Стамбул	2018	1,72
Кампанія	2018	1,31	Бангладеш [25]	2018	2,050
Японія [21]	2017	1,43	Дака	2018	1,683
Токіо	2017	1,21	В'єтнам [26]	2016	2,09
Осака	2017	1,35	Хошимін	2016	1,24
Польща [11]	2018	1,435	Ба Ріа — Вунг Тау	2016	1,52
Варшава	2018	1,528	Індонезія [27]	2012	2,6
Мазовецьке воєв.	2018	1,564	Джакарта	2012	2,3
Краків	2018	1,486	Йокьякарта	2012	2,1
Малопольське воєв.	2018	1,499	Західна Ява	2012	2,5
Білорусь [22]	2018	1,448	Нігерія [28]	2016	5,8
Мінськ	2018	0,975	Абуджа	2016	4,6
Мінська область	2018	1,830	Північно-Центральний регіон	2016	5,3
Росія [23]	2018	1,58	Лагос	2016	4,0
Москва	2018	1,41	Південно-Західний регіон	2016	4,4

Примітки: курсивом відмічено, що показники регіону охоплюють дані міста, вказаного в попередній комірці; в дужках зазначено номер джерела інформації.

Джерело: [11, 19—28].

Порівнюючи народжуваність у великих містах світу з їхніми регіонами (у тих випадках, коли вдалося знайти такі дані) або відповідними показниками країни, можна побачити різні варіанти. Народжуваність у мегаполісі може бути як нижче, так і вище за народжуваність довколишніх регіонів, навіть в одній країні. Так, у Росії в 2018 народжуваність у Москві була нижчою за народжуваність у Московській області, а народжуваність у Санкт-Петербурзі була помітно вищою за показник Ленінградської області (табл. 1). У Сеулі народжуваність надзвичайно низька навіть у порівнянні з низьким рівнем народжуваності в інших провінціях Південної Кореї. Схожа ситуація на іншому кінці материка. У Мінську народжуваність значно нижча за показники у Мінській області. Проте у сусідній з Білоруссю Польщі саме в найбільших містах народжуваність вища за середню в країні. Народжуваність у Римі й Неаполі практично не відрізняється від народжуваності в країні й відповідних регіонах. У найбільших містах Туреччини рівень народжуваності нижчий за середній у країні, але в деяких регіонах трапляються й нижчі показники. Так, *TFR* в Анкарі нижчий, ніж у Йозгаті, але вище, ніж у Ескішехірі (1,49). У Стамбулі народжуваність вища, ніж у Західній Мармарі (1,66), але нижча, ніж у Східній Мармарі (1,83). Мегаполіси Японії також характеризуються нижчою народжуваністю, ніж у країні. Провінція із найнижчою народжуваністю на Південному Сході В'єтнаму (Ба Ріа — Вунг Тау) все одно має вищий *TFR*, ніж у Хошиміні. На жаль, показники для Ханюю з 2008 включають також дані провінції Ха Тай. Тому з'ясувати співвідношення народжуваності у столиці В'єтнаму й сусідніх регіонів немає можливості. У найбільших містах Індонезії народжуваність дещо нижча, ніж показники по країні в цілому і в довколишніх регіонах: Західній Яві та Центральній Яві. У столиці Нігерії *TFR* істотно нижче, ніж у Північно-Центральному регіоні, а найбільше місто країни характеризується ще нижчим рівнем народжуваності (табл. 1).

Справді, народжуваність у великому місті є зазвичай нижчою, ніж у регіоні чи країні. У решті випадків можна бачити близькість показників, за винятком Санкт-Петербурга, в якому народжуваність вища за обласну майже на третину, а також Києва, в якому народжуваність вища за обласну на понад 20 %.

Висновки. З на викладених вище даних випливає, що народжуваність у великих містах мало відрізняється від народжуваності у довколишніх регіонах і може бути як вищою, так і нижчою для тих країн, які вже досягли рівня народжуваності 2 і менше дитини на жінку в середньому. Натомість у країнах, які ще зберігають традиції багатодітності, мешканці мегаполісів мають нижчу народжуваність.

В Україні найбільші міста мають зазвичай нижчу народжуваність, ніж у відповідному регіоні, за винятком Києва і Львова. У Львові показник сумарної народжуваності майже не відрізняється від показників міських по-

селень області. Зростання народжуваності в Києві, швидше за все, зумовлено накопиченням похибки знаменника (некоректною оцінкою поточної чисельності населення столиці). Проте, якщо в Києві чисельність населення занижена, то в решті регіонів вона завищена. Тому залишається сподіватися, що найближчий перепис населення дасть змогу прояснити це питання.

Виявлено факт, що повіковий профіль народжуваності у великих містах із лагом близько півтора десятиліття повторюється в решті міських поселень. Це можна використати для розроблення регіональних демографічних прогнозів. Також у майбутньому цікаво буде простежити, чи відбуватиметься конвергенція частки народжень у шлюбі між найбільшими містами та регіонами, особливо з огляду на зниження питомої ваги народжень у шлюбі, зокрема у наймолодших матерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демографічна криза в Україні. Проблеми, дослідження, витоки, складові, напрями протидії / за ред. В.С. Стешенко; НАН України, Ін-т економіки. — Київ, 2001. — 560 с.
2. Населення України. Народжуваність в Україні у контексті суспільно-трансформаційних процесів. — Київ: АДЕФ-Україна, 2008. — 288 с.
3. Рождаемость и родительство в социально-демографическом измерении / Под ред. И.А. Курило. — Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing, 2018. — 115 с.
4. Kulu H. Fertility and spatial mobility in the life-course: evidence from Austria // *Environment and Planning*. — 2008. — Vol. 40. — P. 632—652. — <https://doi.org/10.1068/a3914>
5. Shakhotska L.P. Demographic Development of the Republic Belarus // *New Demographic Faces of Europe* / Eds. Kučera T., Kučerová O., Opara O., Schaich E. — Berlin: Springer, 2000. — P. 29—51. — https://doi.org/10.1007/978-3-642-59800-5_2
6. Henripin J. Trends and Factors of Fertility in Canada. — Ottawa: Statistics Canada, 1972. — 421 p.
7. Cheng Ch., Maxim P. Socioeconomic Determinants of China's Urban Fertility // *Population and Environment*. — 1992. — Vol. 14, No. 2. — P. 133—157.
8. Kulu H. Why Do Fertility Levels Vary between Urban and Rural Areas? // *Regional Studies*. — 2011. — № 47 (6). — P. 895—912. — <https://doi.org/10.1080/00343404.2011.581276>
9. Hank K. Regional Fertility Differences in Western Germany: an Overview of the Literature and Recent Descriptive Findings // *International Journal of Population Geography*. — 2001. — 7 (4). — P. 243—257. — <https://doi.org/10.1002/ijpg.228>
10. Bulgaru M., Bulgaru O., Sobotka T., Zeman K. Past and Present Population Development in the Republic of Moldova // *New Demographic Faces of Europe* / Eds. Kučera T., Kučerová O., Opara O., Schaich E. — Berlin: Springer, 2000. — P. 221—246. — https://doi.org/10.1007/978-3-642-59800-5_11
11. Rocznik Demograficzny 2019. — Warszawa: GUS, 2019. — 518 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2019,3,13.html> (дата звернення: 09.01.2020).
12. Население России 2016: двадцать четвертый ежегодный демографический доклад / отв. ред. С. В. Захаров; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2018. — 448 с. — <https://doi.org/10.17323/978-5-7598-1772-7>
13. Burcin B., Kučera T. Changes in Fertility and Mortality in the Czech Republic: An Attempt of Regional Demographic Analysis // *New Demographic Faces of Europe* / Eds. Kučera T.,

- Kučerová O., Opara O., Schaich E. — Berlin: Springer, 2000. — P. 371—417. https://doi.org/10.1007/978-3-642-59800-5_18
14. Kulu H., Boyle P.J., Andersson G. High suburban fertility: Evidence from four Northern European countries // *Demographic Research*. — 2009. — Vol. 21, Art. 31. — P. 915—944. — <https://doi.org/10.4054/DemRes.2009.21.31>
 15. Накалюжна І.В. Народжуваність у великих містах України на початку XXI століття // *Демографія та соціальна економіка*. — 2010. — № 1 (13). — С. 167—176. — <https://doi.org/10.15407/dse.2010.01.167>
 16. Аксьонова С.Ю. Взаємозв'язки середнього віку матері при народженні дитини і рівня народжуваності // *Демографія та соціальна економіка*. — 2019. — № 2 (36). — С. 23—38. — <https://doi.org/10.15407/dse2019.02.023>
 17. Оцінка чисельності наявного населення України (з деталізацією до рівня регіонів станом на 1 грудня 2019 року). — Київ, 2019. — 16 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/Noviny/new2020/zmist/novini/OnU_01_12_2019.pdf (дата звернення: 09.01.2020).
 18. Про затвердження Правил реєстрації місця проживання та Порядку передачі органами реєстрації інформації до Єдиного державного демографічного реєстру: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.03.2016 № 207 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2016-%D0%BF> (дата звернення: 09.01.2020).
 19. Total Fertility Rates and Age-Specific Fertility Rates for city, county, and district / KOSIS [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kosis.kr/statHtml/statHtml.do?orgId=101&tblId=DT_1B81A17&vw_cd=MT_ETITLE&list_id=A21&scrId=&seqNo=&language=en&obj_var_id=&itm_id=&conn_path=E3&path= (дата звернення: 09.01.2020).
 20. Fertility indicators / I. Stat. Your direct access to the Italian Statistics [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dati.istat.it/Index.aspx?QueryId=19029&lang=en> (дата звернення: 09.01.2020).
 21. Population Statistics of Japan 2017 / National Institute of Population and Social Security Research [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ipss.go.jp/p-info/e/psj2017/PSJ2017.asp> (дата звернення: 09.01.2020).
 22. Демографический ежегодник Республики Беларусь / Национальный статистический комитет Республики Беларусь. — Минск, 2019. — 429 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/publications/izdania/public_compilation/index_14356/ (дата звернення: 09.01.2020).
 23. Суммарный коэффициент рождаемости // ЕМИСС. Государственная статистика [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.fedstat.ru/indicator/31517> (дата звернення: 09.01.2020).
 24. General Directorate of Civil Registration and Nationality / General Directorate of Civil Registration and Nationality (Turkey) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.nvi.gov.tr/> (дата звернення: 09.01.2020).
 25. Report on Bangladesh Sample Vital Statistics 2018. — Dhaka: Bangladesh Bureau of Statistics, 2019. — 156 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://bbs.portal.gov.bd/sites/default/files/files/bbs.portal.gov.bd/page/6a40a397_6ef7_48a3_80b3_78b8d1223e3f/SVRS_Report_2018_29-05-2019%28Final%29.pdf (дата звернення: 09.01.2020).
 26. Population and Employment / General Statistics Office of Viet Nam [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.gso.gov.vn/Default_en.aspx?tabid=491 (дата звернення: 09.01.2020).
 27. Angka Fertilitas Total menurut Provinsi 1971, 1980, 1990, 1991, 1994, 1997, 2000, 2002, 2007, 2010 dan 2012 / Badan Pusat Statistik. Indonesia [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.bps.go.id/statictable/2009/02/20/1271/angka-fertilitas-total>

- menurut-provinsi-1971-1980-1985-1990-1991-1994-1997-1998-1999-2000-2002-2007-2010-dan-2012.html (дата звернення: 09.01.2020).
28. Demographic statistics bulletin 2017 (Nigererian). — Abuja: National bureau of statistics, 2018. — 26 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://nigerianstat.gov.ng/elibrary> (дата звернення: 09.01.2020).

REFERENCES

1. Steshenko, V.S. (Ed.). (2001). *Demographic crisis in Ukraine. Problems, research, origins, components, directions of counteraction*. Institute of Economics. Kyiv [in Ukrainian].
2. *The population of Ukraine. Fertility in Ukraine in the context of social and transformation processes* (2008). Kyiv: ADEF-Ukraine [in Ukrainian].
3. Kurilo, I.A. (Ed.). (2018). *Fertility and parenthood in the socio-demographic dimension*. Saarbrücken: LAP Lambert Academic Publishing [in Russian].
4. Kulu, H. (2008). Fertility and spatial mobility in the life-course: evidence from Austria. *Environment and Planning*, 40, 632-652. - <https://doi.org/10.1068/a3914>
5. Shakhotska, L.P. (2000). *Demographic Development of the Republic Belarus*. T. Kučera, O. Kučerová, O. Opara, E. Schaich (Eds.). *New Demographic Faces of Europe*. Berlin: Springer. -https://doi.org/10.1007/978-3-642-59800-5_2
6. Henripin, J. (1972). *Trends and Factors of Fertility in Canada*. Ottawa: Statistics Canada.
7. Cheng, Ch., & Maxim, P. (1992). Socioeconomic Determinants of China's Urban Fertility. *Population and Environment*, 14(2), 133-157.
8. Kulu, H. (2011). Why Do Fertility Levels Vary between Urban and Rural Areas? *Regional Studies*, 47(6), 895-912. - <https://doi.org/10.1080/00343404.2011.581276>
9. Hank, K. (2001). Regional Fertility Differences in Western Germany: an Overview of the Literature and Recent Descriptive Findings. *International Journal of Population Geography*, 7(4), 243-257. - <https://doi.org/10.1002/ijpg.228>
10. Bulgaru, M., Bulgaru, O., Sobotka, T., & Zeman, K. (2000). *Past and Present Population Development in the Republic of Moldova*. T. Kučera, O. Kučerová, O. Opara, E. Schaich. (Eds.). *New Demographic Faces of Europe*. Berlin: Springer. - https://doi.org/10.1007/978-3-642-59800-5_11
11. *Rocznik Demograficzny 2019*. (2019). Warszawa: GUS. Retrieved from <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2019,3,13.html>.
12. Zakharov, S.V. (Ed.). (2018). *The population of Russia 2016: twenty-fourth annual demographic report*. Nat researched University "Higher School of Economics". Moscow: Publishing House of the Higher School of Economics. - <https://doi.org/10.17323/978-5-7598-1772-7> [in Russian].
13. Burcin, B., & Kučera, T. (2000). *Changes in Fertility and Mortality in the Czech Republic: An Attempt of Regional Demographic Analysis*. T. Kučera, O. Kučerová, O. Opara, E. Schaich (Eds.). *New Demographic Faces of Europe* - https://doi.org/10.1007/978-3-642-59800-5_18
14. Kulu, H., Boyle, P.J., & Andersson, G. (2009). High suburban fertility: Evidence from four Northern European countries. *Demographic Research*, Vol. 21(31), 915-944. - <https://doi.org/10.4054/DemRes.2009.21.31>
15. Nakaluzna, I.V. (2010). Fertility in the Big Cities in Ukraine in Breaking the XXI century. *Demography and Social Economy*, 1(13), 167-176. - <https://doi.org/10.15407/dse.2010.01.167> [in Ukrainian].
16. Aksyonova, S.Yu. (2019). The relation of the mean age of women at childbearing and fertility rate. *Demography and Social Economy*, 2(36), 23-38. - <https://doi.org/10.15407/dse2019.02.023> [in Ukrainian].

17. *Estimation of the population of Ukraine (detailing the level of regions as of December 1, 2019)*. (2019). Kyiv. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/Noviny/new2020/zmist/novini/OnU_01_12_2019.pdf [in Ukrainian].
18. *Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 02.03.2016 No. 207 "On approval of the Rules of registration of the place of residence and the Procedure of transfer by the bodies of registration of information to the Unified State Demographic Register"* (2016, 02 March). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2016-%D0%BF> [in Ukrainian].
19. *Total Fertility Rates and Age-Specific Fertility Rates for city, county, and district*. (n.d.). KOSIS. Retrieved from http://kosis.kr/statHtml/statHtml.do?orgId=101&tblId=DT_1B81A17&vw_cd=MT_ETITLE&list_id=A21&scrId=&seqNo=&language=en&obj_var_id=&itm_id=&conn_path=E3&path=
20. *Fertility indicators* (n.d.). I. Stat. Your direct access to the Italian Statistics. Retrieved from <http://dati.istat.it/Index.aspx?QueryId=19029&lang=en>
21. *Population Statistics of Japan 2017* (n.d.). National Institute of Population and Social Security Research. Retrieved from <http://www.ipss.go.jp/p-info/e/psj2017/PSJ2017.asp>
22. *Demographic Yearbook of the Republic of Belarus* (2019). National Statistical Committee of the Republic of Belarus. Minsk. Retrieved from https://www.belstat.gov.by/ofitsialnaya-statistika/publications/izdania/public_compilation/index_14356/ [in Russian]
23. *The total fertility rate* (n.d.). EMISS. State statistics. Retrieved from <https://www.fedstat.ru/indicator/31517> [in Russian]
24. *General Directorate of Civil Registration and Nationality* (n.d.). General Directorate of Civil Registration and Nationality (Turkey). Retrieved from <https://www.nvi.gov.tr/>
25. *Report on Bangladesh Sample Vital Statistics 2018* (2019). Dhaka: Bangladesh Bureau of Statistics. Retrieved from http://bbs.portal.gov.bd/sites/default/files/files/bbs.portal.gov.bd/page/6a40a397_6ef7_48a3_80b3_78b8d1223e3f/SVRS_Report_2018_29-05-2019%28Final%29.pdf
26. *Population and Employment* (n.d.). General Statistics Office of Viet Nam. Retrieved from https://www.gso.gov.vn/Default_en.aspx?tabid=491
27. *Angka Fertilitas Total menurut Provinsi 1971, 1980, 1990, 1991, 1994, 1997, 2000, 2002, 2007, 2010 dan 2012* (n.d.). Badan Pusat Statistik. Indonesia. Retrieved from <https://www.bps.go.id/statictable/2009/02/20/1271/angka-fertilitas-total-menurut-provinsi-1971-1980-1985-1990-1991-1994-1997-1998-1999-2000-2002-2007-2010-dan-2012.html>
28. *Demographic statistics bulletin 2017 (Nigerian)*. (2018). Abuja: National bureau of statistics. Retrieved from <https://nigerianstat.gov.ng/elibrary>

Стаття надійшла до редакції журналу 10.01.2020

P. Shevchuk, PhD (Economics), Leading Researcher
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine
01032, Kyiv, Taras Shevchenko Blvd, 60
E-mail: pavlo-shevchuk@ukr.net
ORCID 0000-0003-1158-4438

DYNAMICS AND STRUCTURE OF FERTILITY IN THE LARGEST CITIES IN UKRAINE AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

The largest cities have significant socio-economic and cultural impact that extends over the surrounding region as well as beyond. It can be expected that the model of reproductive behaviour of their inhabitants will be extended to other populations. Therefore, the research of detailed fertility rates and the study of the peculiarities of the transformation of the ferti-

lity model in such cities is relevant. In addition, there have been some changes since the previous publication on this topic that require clarification. The purpose of the article is to find out the current peculiarities of the dynamics and structural characteristics of fertility in six cities of Ukraine: Dnipro, Donetsk, Kyiv, Lviv, Odessa, Kharkiv and compare them with similar indicators of the rest of the population of the respective regions. The scientific novelty of this paper lies in the first ever comparison of the birth rates in large cities with those of the rest of the population, in particular urban of the relevant administrative units. Methods of population statistics are used, namely: calculation and analysis of demographic indicators, graphical and tabular methods. This study focuses on birth rates in Kyiv in recent years, both because of a trend different from other regions and the availability of more detailed data, including the birth order of a child. After 2014, in the largest cities of Ukraine, with the exception of Kyiv, a new decline in fertility has started. The opposite dynamics in Kyiv are caused by both a current underestimation of population size and the dissemination of childbirth registration practices in medical institutions since 2016. In both cases, this means registering births in Kyiv by women who are not registered as residents of the city. Conversely, the regions where these women came from have an overestimation of the population and, consequently, a lower birth rate than it really is. It is not possible to exclude births by women by the region of origin. Taking into account unofficial estimates of the actual population of Kyiv, the total fertility rate in 2018 should be about 1.2-1.3, and not 1.53 children per woman according to official calculation. This result approximates the corresponding indicators of other metropolitan areas of Ukraine: from 0.95 in Kharkiv to 1.24 in Odessa in 2018. In all metropolitan areas, as well as in Ukraine as a whole, there is a tendency of growth of the mean childbearing age. Accordingly, the age of mother distribution is transformed. A study of age specific birth rates has shown that the birth-rate profile in major cities of Ukraine has been repeated for about a decade and a half in other urban settlements. This confirms the hypothesis that the model of reproductive behaviour of metropolitan residents extends to the rest of the population of Ukraine. It is shown that the birth rate increase in Kyiv is due to the first births against the background of the increase of the mean age at first birth. At the same time, the share of births of children of higher parities of birth in Kyiv is not increasing. Birth rates are compared in major cities in several countries. It is shown that, given the low birth rate already achieved, its level in the biggest cities may be lower or higher than the birth rate in the region, although in most cases lower or near birth rates can be seen. Instead, in countries that still hold traditions of higher fertility, metropolitan residents tend to have a lower birth rate.

Keywords: large city, urban fertility, mean age at childbearing.